

ТАЊА ВУЈАЧИЋ

ПРЕЗЕНТАЦИЈА И ЗАШТИТА НАРОДНОГ ГРАДИТЕЉСТВА

Попут других облика народног стваралаштва, и традиционална архитектура се може презентовати на више начина, али они само у одговарајућој комбинацији имају битнијег значаја. Иако и у овој земљи постоје специјализоване институције које се баве проучавањем, заштитом и презентацијом културног наслеђа, па и традиционалне архитектура, премали дио, посебно нестручне, јавности је упознат са вриједностима и љепотама знаменитих кућа Приморја, црмничким конобама под волатима, од расположивог материјала и услова, сиромашним али интересантним и раскошним у облицима кућама Катунске нахије, поземљушама и кулама Бјелопавлића, Зете, Малесије и Куча и не тако дуговјечним али занимљивим кућама шумовитог Сјевера. Осим стамбених битни су и помоћни привредни објекти као што су сезонска насеља рибара, воденичара и катунара, гумна, бистијерна и појилишта, објекти меморијалне-гробне архитектуре, кућне камене пластике и слични облици народног неимарства, који немају увијек само употребну вриједност.

Подсјећам на чињеницу да црногорско традиционално градитељство није довољно проучено, заштићено, па ни презентовано. Пројектом који је у току¹ макар једним дијелом сачуваће се од пропадања или само заборава сегмент традиционалног стваралаштва и живота, израдом документације и презентовањем резултата рекогносцирања терена. Публиковани резултати истраживања могу послужити и истраживачима других области који би на посредан начин валоризовали аутен-

¹ У току је реализација првог дијела Пројекта заштите црногорске традиционалне архитектуре који реализује Републички завод за заштиту споменика културе, Цетиње.

тично традиционално градитељство које је у посљедњих неколико година изразито угрожено и у нестајању. Када је могуће и потребно, користимо радове старијих аутора који су се тиме бавили редовно или само дијелом.

Одређен број типичних, репрезентативних објеката народног градитељства штити служба заштите након утврђивања довољног нивоа споменичких вриједности те их проглашава споменицима културе Црне Горе. Од постојећих 369 споменика културе, споменика традиционалне архитектуре је девет.² Од тога су само неколика заштићена првенствено због квалитета традиционалне архитектуре, а за остале су примарне биле друге споменичке вриједности. Већина речених објеката изгубила је дио тих вриједности, аутентичност најчешће. Тако је рибарско село Врањина у посљедњих 15 година неконтролисано и неодговарајућом градњом и санацијама старих објеката битно девастирано и од свих споменичких квалитета које је имало 1979. године, када је заштићено очувало је само амбијенталну вриједност. Стари бунар у Остросу, из 1001. године, је изгубио амбијенталну вриједност јер је више него је потребно 'окиван' бетоном али се због старине и традиције још увијек чува. Куће Петровића, Св. Петра и Његошеве, на Каручу, Ријеци Црнојевића и Његушима, као и Млин Ивана Црнојевића у Владичиној башти на Цетињу, више су меморије на знамениту црногорску династију и зетског владара него репрезенти традиционалне архитектуре. Куле-Лековића у Кочанима, Цамовића у Тузима и Редепагића у Плаву, осим посљедње, имају локални историјски значај, али су и оне изгубиле аутентичан изглед због неодговарајућих санација. Како се и из овог кратког прегледа заштићених споменика традиционалне архитектуре види, ријеч је о вриједностима које нијесу националног значаја, те се, по конзерваторским принципима, допушта више интервенција како у изгледу тако и у намјени објеката, споменика.

Осим првобитне стамбене, традиционалне куће и остали објекти, уз споменичку вриједност могу одговарајућим програмима добити статус туристичке атракције. Примјера ради, аутентично очувано али запустјело рибарско насеље Каруч, могуће је комплетно ревитализовати и оживјети. Тренутно је насељено само једно домаћинство, неколике куће сезонски, у периоду интензивног рибарења на Језеру, а остали објекти су кућишта. Један број објеката може бити претворен у ресторане, апартмане, радионице и објекте потребне туристички валоризованом мјесту. Тако би Каруч задржао првобитну улогу, уживао споменички карактер и третман службе заштите, а истовремено презентовао све квалитете наслеђа, традиције, природе, екологије и томе слично. Наравно, то је само претпостављени модел који би ваљало да озбиљно

² Центар за документацију и истраживање Завода, Цетиње

промисле не само етнологзи већ и стручњаци различитих профила. Залажући се за овај начин заштите, чувања и презентације традиционалног градитељског наслеђа у аутентичном амбијенту, овом приликом наглашавам само предност трајног рјешавања циљева и живот споменика не само као могућег музејског експоната већ и дијела савременог живота.

Етно-паркови су познат и провјерен начин чувања, а посебно презентације традиционалног градитељског наслеђа и културе становања једног народа или културе. Примјерци грађевина које репрезентују типичне стамбене и друге објекте с аутентичним ентеријерима постављају се на пажљиво бираним локацијама и уколико заживе као врсна културна и туристичка понуда земље, свакако су добар начин чувања и презентације овог дијела традиције и културе. У Црној Гори немамо искуства ни у томе, мада је идеја о формирању етно-села довољно стара. Један од великих заговорника формирања етно-парка био је и Ј. Вукмановић, као и већина црногорских музеалаца. По првобитној замисли етно-парк се могао градити на Брајићима. Сада само можемо претпоставити колико би значило да Црна Гора већ 20 година има све скромне и раскошне у облицима и материјалима куће и друге објекте Приморја, Језера и њиховог залеђа, куће равница и долина ријека, сиромашних голих брда и питомо зеленог Сјевера, заједно са свим утицајима Медитерана и Истока.

За разлику од других облика материјалног народног стваралаштва, куће, па и оне најмање и најједноставније, теже је добро презентирати уобичајеном музејском поставком. За разлику од преслица, накита, музичких инструмената или одјеће, објекти архитектуре се не могу пренијети у музеј. Изложба се најчешће састоји од бројних фотографија, графичких цртежа и мапа са опширним легендама о мјесту и времену настанка, градитељима, власницима и њиховом занимању и животу. Изложбу је могуће допунити разним врстама модела, етно-филмовима, елементима покућства, материјалима и алатима којима се граде објекти.

Не само у посљедњем већ у сваком случају, садржајна и потпуна презентација је могућа у налажењу добре мјере и односа различитих начина. За било коју могућност презентације - да се одлуче музеалци, заштитари и други познаваоци народне културе - неопходно је да знају који објекти својим споменичким вриједностима дају културне, националне, регионалне или локалне карактеристике типа или врсте традиционалне архитектуре. То је могуће након потпунијег сагледавања постојећег фонда што ће омогућити дефинисање и презентацију свих вриједности облика и објеката црногорске традиционалне архитектуре. Истовремено, стручњаци сродних и других профила могу користити резултате истраживања традиционалног градитељства и својим даљим ангажовањем допринијети потпунијој заштити и презентацији.

На жалост, Вукмановићево залагање за формирање етно-парка на Брајићима није никада реализовано. Но, на крају овог и почетку следећег вијека стичу се услови за заштиту и презентацију аутентичних објеката традиционане архитектуре "in situ", што је рјешење примјереније садашњости. На тај начин, солидним путевима и програмима, разноликост облика руралне архитектуре мале Црне Горе постаје доступна свим који би да посматрају или "користе" њено богатство.

Tanja Vujačić

TRADITIONAL ARCHITECTURE OF MONTENEGRO -PRESENTATION AND PROTECTION-

Summary

Traditional architecture of Montenegro, not adequately and sufficiently studied and researched, is an important segment of national culture and architectural heritage of Montenegro, as well as that of public monuments, and as such it should be given special prominence by those responsible for its preservation and presentation. Primarily due to the fact that a number of authentically conserved ancient buildings and other forms of traditional architecture in Montenegro has been considerably reduced in the course of the last several decades, while still well preserved buildings are constantly exposed to further devastation and even complete destruction. Traditional architecture of Montenegro has overall some clearly defined features, its own features, in the regions of the Coast, its hinterland, the Lake of Scutari, Katunska Nahija or wooded northern region, and it has to be preserved. First of all its existence in documentation, and then legally and physically protected through corresponding programmes and projects of specialised institutions and through the help of experts of different profiles. A good presentation of old architectural forms is more difficult to achieve using common ways of museum exhibiting than it is the case with other types of ethnographic material. Hence, new solutions are being searched for, both here and abroad, aimed at the formation of ethno-parks, ethno-villages, typical environmental exhibits, or individual buildings preserved and presented at places of their origin, which is the best way to exhibit not only dwellings but all other types of traditional architecture in Montenegro. Of course, in a form that may be suitably adapted to modern conditions of living.